

گزارش برگزاری سمینار آزادسازی و توسعه کشاورزی و جمعبندی

سمینار آزادسازی و توسعه کشاورزی به کوشش مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، وزارت کشاورزی، در روزهای نهم و دهم بهمن ماه ۱۳۷۲ در سالن هفتم تیر وزارت کشاورزی با حضور جناب آقای دکتر عیسی کلانتری و معاونان وزارت کشاورزی، رؤسای سازمانهای کشاورزی و مدیران ستادی وزارت کشاورزی، گروهی از استادان دانشگاههای سراسر کشور در رشته‌های اقتصاد، اقتصاد کشاورزی، برنامه‌ریزی توسعه و سایر رشته‌های مرتبط و گروهی از کارشناسان برنامه‌ریزی، کارشناسان کشاورزی و کارشناسان تحقیقات اقتصادی و اجتماعی برگزار شد.

در جلسه افتتاحیه نخست آقای مهندس جلال رسول اف معاون طرح و برنامه وزارت کشاورزی گزارش مجملی از روند مطالعات مربوط به آزادسازی در بخش کشاورزی و چگونگی سازماندهی سمینار ارائه کرده و اظهار امیدواری کردند که نتایج مطالعاتی که در زمینه آثار آزادسازی در زیربخش‌های مختلف کشاورزی در مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی در دست بررسی است در سمینارهایی که در آینده به این منظور برگزار خواهد شد، ارائه شود. سپس جناب آقای دکتر محسن نوربخش معاون محترم امور اقتصادی ریاست جمهوری به عنوان سخنران افتتاحیه مباحث جالب توجهی درباره ظرایف آزادسازی اقتصادی و ضرورت کل‌نگری و جامع‌نگری و هماهنگ سازی اجزای برنامه‌های مرتبط با آزادسازی و نیز پیامدهای آزادسازی مطرح کردند. آنگاه آقای دکتر عیسی کلانتری وزیر کشاورزی از دیدگاه کارشناسی کشاورزی به تحلیل مسائل اساسی در بخش و اهمیت آزادسازی در روند توسعه کشاورزی کشور پرداختند.

از نکات برجسته‌ای که در سخنرانی آقای دکتر کلانتری مطرح شد لزوم افزایش بازدهی تولید کشاورزی به منظور کاهش هزینه تمام شده واحد تولید و در نتیجه سیر قیمت محصولات به سوی سطوح معقول و منطقی است.

در سمینار طی ۳ نشست نتایج و سنتز مطالعاتی که در ارتباط با محورهای اصلی آزادسازی در بخش کشاورزی صورت پذیرفته بود ارائه شد. این نشست‌ها به ترتیب عبارت بود از:

۱) نشست اول به موضوع «آزادسازی و امنیت غذایی»، اختصاص داشت که مطالعات مربوط به آن از طریق مهندسین مشاور یکم و با هماهنگی آقای دکتر حسین عظیمی صورت پذیرفت و برجسته‌ترین کارشناسان مسائل امنیت غذایی در کشور مرکب از آقایان دکتر حسین قاسمی، دکتر جمشید پژویان و دکتر مسعود کیمیاگر و... در آن مشارکت داشتند. این نشست بعدازظهر روز نهم بهمن‌ماه برگزار شد.

۲) نشست دوم به موضوع آزادسازی اقتصادی و نهاده‌ها و خدمات تولیدی اختصاص داشت که مطالعات مربوط به آن از طریق مهندسین مشاور جامع ایران با هماهنگی آقای دکتر محمد سعید نوری نائینی و با شرکت گروهی از کارشناسان برجسته بخش کشاورزی صورت پذیرفت. این نشست صبح روز دهم بهمن‌ماه برگزار شد.

۳) نشست سوم به موضوع «آزادسازی اقتصادی و تولید کشاورزی» اختصاص داشت که مطالعات مربوط به آن از طریق مهندسین مشاور ویسان با هماهنگی آقای دکتر بابیزید مردوخی و با شرکت گروهی از کارشناسان و صاحب نظران برجسته مسائل تولید کشاورزی صورت پذیرفت. این نشست در بعدازظهر روز دهم بهمن‌ماه برگزار شد.

علاوه بر این جمعاً ۹ سخنرانی دیگر نیز توسط استادان و صاحب نظران اقتصاد کشاورزی در سمینار ارائه شد که به استثنای سخنرانی اول متن بقیه سخنرانیها قبلاً به دبیرخانه سمینار ارائه شده بود. سخنرانیهای ایراد شده در سمینار به ترتیب تقدم زمانی از این قرار بود:

۱) «آزادسازی و اقتصاد اسلامی» به‌وسیله آقای دکتر کاظم صدر متخصص اقتصاد اسلامی و استاد دانشگاه شهیدبهبشتی. این سخنرانی در صبح روز نهم و در پایان جلسه افتتاحیه ارائه شد و در آن دلالت‌های آزادسازی اقتصادی در اقتصاد اسلامی با استناد به سیره رسول اکرم (ص) و ویژگی‌های اقتصاد اسلامی در صدراسلام - از هجرت پیامبر اکرم تا شهادت حضرت علی علیه‌السلام مورد بحث قرار گرفت.

۲) «آزادسازی و سیاست قیمتگذاری محصولات کشاورزی (مطالعه موردی گندم در استان فارس)» که به‌وسیله آقای دکتر بهاء‌الدین نجفی استاد دانشکده کشاورزی شیراز و مدیر گروه اقتصاد کشاورزی این دانشکده در صبح روز نهم بهمن‌ماه ارائه شد.

۳) «تعدیل ساختار اقتصادی و سیاست‌های اعتباری بخش کشاورزی». که به‌وسیله خانم دکتر ژاله شادی طلب عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در صبح روز دهم بهمن‌ماه ارائه شد.

- رشد اقتصادی الزاماً موجب محو فقر نخواهد شد.
- * اگرچه ایران در سطح کلان سالهاست که از حد فقر عبور کرده است ولی هنوز عدم امنیت غذایی در برخی سطوح سنی بخصوص کودکان به چشم می‌خورد.
- * سوء تغذیه و توسعه ارتباط متقابل و دو سویه دارند.
- * برای دستیابی به متوسط ۲۳۰۰ کیلو کالری در روز برای گروهها و افراد آسیب‌پذیر لازم است ۴ هزار کیلو کالری در سطح کلان موجود باشد.
- * در حال حاضر براساس مجموع تولیدات داخلی در سال ۱۳۷۲ حداقل حدود ۳۶۰۰ کیلو کالری در دسترس است، که کمبود کنونی احتمالاً به دلیل مسائل توزیع و اتلاف این منابع بعد از برداشت است.

- (۴) «نظامهای ترویج خصوصی» که به‌وسیله آقای دکتر عزت‌اله کرمی عضو هیئت علمی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز، در صبح روز دهم بهمن‌ماه ارائه شد.
- (۵) «آزادسازی اقتصادی و مسئله جابه‌جایی در آمد بین بخش کشاورزی و غیر کشاورزی». که به‌وسیله آقای دکتر فریبرز رئیس دانا استاد سابق دانشگاه در صبح روز دهم بهمن‌ماه ارائه شد.
- (۶) «نقش آزادسازی در ترویج کشاورزی». که به‌وسیله آقای مهندس حسن درخشان عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی‌سینای همدان صبح روز دهم بهمن‌ماه ارائه شد.
- (۷) «سیاست بازرگانی و توسعه کشاورزی (در شرایط آزادسازی)». که به‌وسیله آقای دکتر غلامرضا سلطانی استاد دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز در بعدازظهر روز دهم ارائه شد.
- (۸) «آزادسازی اقتصادی و پیامدهای ناشی از تغییر قیمت‌های نسبی محصولات کشاورزی». که به‌وسیله آقای مهندس منصور زیبایی عضو هیئت علمی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز در بعدازظهر روز دهم ارائه شد.
- (۹) «تأثیر خصوصی سازی بر بهره‌وری نهایی سرمایه در بخش کشاورزی». که به‌وسیله آقای نادر مهرگان عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی‌سینای همدان در بعدازظهر روز دهم ارائه شد.
- در جلسه پایانی، گزارش جمع‌بندی مباحث مطرح شده در سمینار توسط آقای دکتر محمد سعید نوری

نائینی ارائه شد و سپس دبیر سمینار و نیز آقای مهندس رسول اف به ترتیب از شرکت کنندگان در سمینار و ارائه کنندگان مقالات و ستاد برگزاری سمینار تشکر کردند.

خلاصه جمع‌بندی مباحث مطرح شده در سمینار:

الف) از نظر مبانی اقتصاد اسلامی با معیارهای اقتصاد صدر اسلام اندیشمندان اسلامی و اقتصادی می‌توانند حدود فعالیت‌های بخش خصوصی و عمومی را تعیین و تبیین کنند. بر این اساس در سمینار چنین بیان شد که محورهای اصلی فعالیت اقتصادی بخش دولتی در اقتصاد اسلامی از این قرار است:

۱) نظارت بر بهره‌برداری از منابع طبیعی (باتفویض حق احیا به بخش خصوصی).

۲) واردات تکنولوژی و ترویج آن به منظور پیشبرد کل نظام اقتصادی.

۳) از بین بردن انحصار و حراست از آزادی ورود و خروج به بازار.

از دیگر ویژگی‌های اقتصاد اسلامی حدود کیفی مالکیت با معیارهای اتلاف و اسراف (منبع تبذیر) و ضرر و زیان (اصل لاضرر) است. علاوه بر این در اقتصاد اسلامی در زمینه بازرگانی خارجی ضمن حفظ آزادی عمل بازرگانان، حقوق و تعرفه‌های لازم نیز مورد توجه بوده و در بازار ضمن پذیرش حاکمیت عرضه و تقاضا در تعیین قیمت‌ها، حق بخش عمومی (دولت) نیز در قیمت‌گذاری محفوظ شمرده شده است.

ب) محور اصلی برگزاری سمینار ارائه نتایج مطالعاتی بود که با سازماندهی قبلی برای طرح در سمینار صورت پذیرفته بود و در هر یک از نشست‌ها نیز سخنرانی‌هایی به صورت حاشیه‌ای در ارتباط با موضوع نشست ارائه شد. خلاصه مباحث مطرح شده در نشست‌ها و رئوس سخنرانی‌های مرتبط با آن به شرح زیر است:

۱) در نشست اول که موضوع آزادسازی و آثار آن بر امنیت غذایی مورد بحث قرار گرفت نتایج بحثها از این قرار است:

- رشد اقتصادی الزاماً موجب محو فقر نخواهد شد.

- اگرچه ایران در سطح کلان سالهاست که از حد فقر عبور کرده است ولی هنوز عدم امنیت غذایی در

برخی سطوح سنی بخصوص کودکان به چشم می‌خورد.

- سوء تغذیه و توسعه ارتباط متقابل و دو سویه دارند.

- برای دستیابی به متوسط ۲۳۰۰ کیلو کالری در روز برای گروه‌ها و افراد آسیب‌پذیر لازم است ۴

هزار کیلو کالری در سطح کلان موجود باشد. در حال حاضر براساس مجموع تولیدات داخلی در سال ۱۳۷۲

حداقل حدود ۳۶۰۰ کیلو کالری در دسترس است، که کمبود کنونی احتمالاً به دلیل مسائل توزیع و اتلاف این منابع بعد از برداشت است.

- کاهش درآمد موجب وخیم‌تر شدن توزیع غذا در جامعه و افزایش ناامنی غذایی می‌شود.

در سالهای اخیر وضع روستاییان از حیث امنیت غذایی در مقایسه، با جوامع شهری فاصله بیشتری

● مطالعات نشان می‌دهد

که اقدامات انجام شده در زمینه آزادسازی در ایران تاکنون موجب کاهش تقاضا نشده است و بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که این پیامد جهانی آزادسازی در حال حاضر در کشور ما مصداق ندارد.

گرفته است.

در ایجاد چتر حمایتی برای قشرهای آسیب‌پذیر و کم درآمد تأثیر کم‌کهای غذایی به مراتب بیشتر از کم‌کهای نقدی است. نتایج جهانی حاکی از آن است که آزادسازی امنیت غذایی را کاهش می‌دهد و به تشدید نابرابری در الگوی توزیع درآمد منجر می‌شود. ولی از سوی دیگر مطالعات نشان می‌دهد که اقدامات انجام شده در زمینه آزادسازی در ایران تاکنون موجب کاهش تقاضا نشده است و بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که این پیامد جهانی آزادسازی در حال حاضر در کشور ما مصداق ندارد.

در این نشست توصیه شد که حذف سیستم کوپنی حتماً باید با برقراری نظام حمایتی موثر دیگری همراه باشد تا قشرهای آسیب‌پذیر جامعه از رهگذر سیاست اقتصادی جدید زیان چندانی متحمل نشوند.

۲) در نشست دوم که به موضوع آثار آزادسازی اقتصادی بر نهاده‌ها و خدمات تولیدی در بخش کشاورزی اختصاص داشت و نیز از سخنرانی‌های حاشیه‌ای آن، این نتایج حاصل شد:

– آزادسازی موجب تغییر قیمت مطلق و نسبی نهاده‌ها می‌شود و ترکیب کشت، نظام تولید و نظام کسب درآمد را تغییر می‌دهد.

– آزادسازی موجب افزایش قیمت نهاده‌ها شده و از این طریق سودآوری تولید در بخش کشاورزی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

– تجربه‌های جهانی نشان می‌دهد که نظام قیمت‌گذاری دوگانه «سوسید - قیمت کنترل شده به صورت نوعی» مالیات معکوس، اثرات سوئی بر روند توسعه بخش کشاورزی باقی می‌گذارد.

– در آزادسازی اقتصادی فقط تغییر قیمت‌ها کارساز نیست بلکه باید همراه با آن به مسائل نهاده‌ها، زیربناها، رفع انحصار و ارائه خدمات در یک چارچوب سازگار و یکپارچه نیز توجه کافی نشان داد.

– در اثر آزادسازی مصرف کود و سم کاهش خواهد یافت و این رویداد به تخصیص بهینه منابع و تغییر الگوی ترکیب کشت در واحدهای بهره‌برداری منجر خواهد شد.

– در آزادسازی بر طبق مطالعات انجام شده نیاز به سرمایه‌گذاری در بخش، ۷ برابر و نیاز به هزینه‌های

جاری بیش از دو برابر خواهد شد. بنابراین تغییر خطمشی‌های اعتباری در جریان آزادسازی، پیش‌نیازی ضروری است.

— اگر چه آزادسازی اقتصادی در بخش کشاورزی موجب افزایش درآمد کشاورزان می‌شود ولی خصوصاً دو گروه از کشاورزان دچار مشکل خواهند شد:

(۱) گروههایی کم درآمد و خود مصرف

(۲) بهره‌بردارانی که به کشت محصولات هزینه‌بر و نقدی اشتغال دارند.

در نتیجه لازم است تمهیداتی جدی برای جلوگیری از آسیب‌پذیری این گروهها اتخاذ شود.

— بهره‌وری به نسبت بالای سرمایه دولتی در بخش کشاورزی نشان می‌دهد که حضور فعال دولت در امر زیربناسازی در بخش بسیار مفید است و لازم است در شرایط آزادسازی نیز این قبیل فعالیتها استمرار یابد.

— کاربری تکنولوژی مناسب از قبیل انتخاب بذر مناسب و اصلاح شده موجب افزایش سریع تولید خواهد شد و محتمل است که در شرایط آزادسازی، واحدهای بهره‌بردار در اثر مکانیسمهای بازار به این سمت سوق داده شوند.

— باید به در دسترس بودن بموقع نهادهها و موجود بودن آنها در بازار توجه کافی نشان داده شود.

— نوسانات نرخ ارز عامل مهمی در نوسان سرمایه‌گذاری در بخش است.

— تغییر رابطه مبادله بین بخشی در سالهای اخیر اغلب به زیان بخش کشاورزی عمل کرده و موجب خروج سرمایه و نیروی کار از این بخش شده است، لذا باید در جریان آزادسازی با اتخاذ سیاستهای مناسب از استمرار این روند جلوگیری شود.

— گرچه توزیع زمین در واحدهای بهره‌بردار موجود بسیار نابرابر است ولی مطالعات نشان می‌دهد که در نظام اعتباری کنونی توزیع اعتبارات مناسبتر و به نسبت همگن‌تر است.

— سازماندهی نظام ترویج خصوصی در بخش کشاورزی با سطح درآمد کشاورزان نسبت مستقیم دارد و این نظام برای کشاورزان کم درآمد و فقیر مناسب نیست. تجربه نشان می‌دهد که موفقیت این نظام در گرو مناسب بودن سطح تکنولوژیکی آن است.

— به نظر می‌رسد که ایجاد شرکتهای خدمات ماشینی (مکانیزاسیون) کشاورزی صددرصد خصوصی با امکانات و شرایط موجود در کشور همخوانی و هماهنگی داشته‌باشد.

— به آموزش نیروی کار در بخش کشاورزی در چارچوب فعالیتهای بخش عمومی حتی در شرایط آزادسازی اقتصادی باید به‌طور جدی توجه داشت.

— و بالاخره مطالعات نشان می‌دهد که در اثر اقدامات انجام شده در بخش کشاورزی در زمینه آزادسازی قیمت نهادهها، تعداد دفعات سمپاشی در واحدهای بهره‌بردار نمونه از متوسط ۶ مرتبه در سال به ۲/۵ مرتبه در سال کاهش یافته‌است. این نتیجه از حیث جلوگیری از روند آلوده سازی محیط زیست و

نیل به سوی توسعه پایدار حائز اهمیت زیادی است.

۲) درنشت سوم که به موضوع آثار آزادسازی بر تولید کشاورزی اختصاص داشت و نیز در سخنرانیهای مرتبط با آن این نتایج مورد بحث قرار گرفت:

- سیاستهای کشاورزی باید بیشتر معطوف به توسعه زراعت و دامپروری باشد.
- سهم واقعی بخش کشاورزی در تأمین رشد کلی اقتصاد حتی از بخشهای صنعت و معدن و نفت نیز بیشتر است. به سخن دیگر تولید در این بخش، هم ریشه‌دارتر از سایر بخشهاست و هم استقلال آن از خارج و خود کفایی موجود در آن به مراتب بیشتر از بخشهای دیگر است.
- مطالعات نشان می‌دهد که ارزش افزوده در بخش کشاورزی حدود ۸۰ درصد است و این لزوم توجه بیشتر به این بخش را نشان می‌دهد.
- تعدیل ساختاری در بخش می‌تواند منجر به استفاده بهینه از ظرفیتهای تولیدی موجود در بخش شود. و در این زمینه دولت می‌تواند نقش ارشادی مؤثری در سازماندهی نظام بهره‌برداری از منابع داشته‌باشد.
- به منظور توسعه کشاورزی در شرایط آزادسازی، ایجاد مراکز مشاوره سرمایه‌گذاری کشاورزی توصیه می‌شود.
- مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که در شرایط آزادسازی رابطه مبادله بخشهای اقتصادی دست‌کم به‌طور موقت به ضرر بخش کشاورزی خواهد بود و این لزوم حمایت‌های دولت از این بخش را در شرایط‌گذار ایجاب می‌کند.
- مطالعات نمونه‌ای حاکی از آن است که در آمد خالص تولید محصولات کشاورزی پس از آزاد سازی افزایش خواهد یافت. مثلاً در آمد کشاورزان نمونه در اثر اقدامات انجام شده در ۳ سال اخیر افزایش داشته‌است.
- واحدهای بهره‌برداری تجاری که به کاشت محصولات نقدی اشتغال دارند در شرایط آزادسازی با مشکلات نقدینگی مورد نیاز روبرو خواهند شد. ولی واحدهای بهره‌برداری خودمصرف و نیمه‌معیشتی - نیمه‌تجاری با مشکل زیادی روبرو می‌شوند. به طور کلی مطالعات نشان می‌دهد که نیاز به سرمایه در بخش در شرایط آزادسازی افزایش خواهد یافت.
- مجموعه شواهد گویای آن است که بازرگانی خارجی محصولات کشاورزی در شرایط آزادسازی رونق خواهد یافت.
- تقاضا برای خدمات تحقیق و ترویج در شرایط آزادسازی تحت تاثیر مکانیسمهای بازار افزایش خواهد یافت.
- شکل و شیوه مدیریت اقتصادی کنونی دولت در بخش کشاورزی باید از عرضه‌کننده نهاده‌ها و اعتبارات و هدف‌گذار به عرضه‌کننده اطلاعات و دانش فنی و سیاست‌گذارهای انعطاف‌پذیر و ارائه‌کننده

خدمات آموزشی و ترویجی و برنامه‌ریزی جهت ایجاد خطوط تولید در صنایع تبدیلی و فرآوری تغییر کند.

توصیه‌های مهم و پیشنهادهای ارائه شده در سمینار:

- (۱) لزوم جامع‌نگری در حمایت از تولیدات کشاورزی و پرهیز از راه‌حل‌های مقطعی و اجتناب از توصیه‌های موردی.
- (۲) رد هر نوع نسخه از پیش نوشته شده و در مقابل، تکیه بر مطالعات خاص مربوط به ایران که در چارچوب بخش و براساس مقتضیات و مسائل خاص کشور صورت می‌پذیرد.
- (۳) لزوم توجع به محیط‌زیست و ارجح دانستن حفظ محیط‌زیست بر هر گونه رشد مقطعی و موقتی تولیدی که به قیمت زیان رساندن به محیط‌زیست به دست آید.
- (۴) عمل براساس علم و معیارهای پذیرفته شده علمی و پرهیز از برخوردهای شعاری و حرکت‌های فاقد پایه‌های علمی.
- (۵) دفاع و حمایت منطقی و معقول از کشاورز و کشاورزی و خودداری از ارائه حمایت‌های مقطعی و نامعقول.
- (۶) انجام پژوهش‌های پایه‌ای برای سیاست‌گذاری در مسائل مربوط به امور باغبانی.
- (۷) لزوم حمایت‌های موردی از محصولات خاص و استمرار توجه به محصولات استراتژیک با توجه به این که تولید و تجارت محصولات کشاورزی در جهان امروز بعد سیاسی چشمگیری پیدا کرده است.
- (۸) برنامه‌های آزادسازی باید از تعدیل قیمت محصولات کشاورزی آغاز شود و سپس به قیمت نهاده‌ها و خدمات تولیدی برسد.
- (۹) بخش کشاورزی در سال‌های گذشته بخصوص در دوره پنج‌ساله برنامه اول از لحاظ افزایش تولید و کاهش واردات عملکرد بسیار خوبی داشته است. لازم است در برنامه دوم و در شرایط آزادسازی، اصول بنیادین و شالوده‌هایی که موجب این توفیق شده است همچنان به صورت جدی مورد توجه باشد.
- (۱۰) حمایت جدی از تولید گندم در شرایط آزادسازی دست‌کم در کوتاه‌مدت همچنان استمرار یابد.
- (۱۱) در شرایط آزادسازی باید از طریق یکپارچه‌نگری اقتصادی، تقویت پیوندهای بخش کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصادی کشور در دستور کار سیاست‌های اقتصادی و خط‌مشی‌های برنامه‌ریزی قرار گیرد.
- (۱۲) نقش دولت در بخش کشاورزی در مدیریت اقتصادی بخش کشاورزی در شرایط آزادسازی، باید به مراقبت، نظارت، مطالعه، برنامه‌ریزی، آموزش و ترویج تحول یابد.

